

Slovenski Pravnik

Leto XLIX.

Ljubljana, aprila 1935.

Št. 3. – 5.

Hišne ali rodbinske zadruge v Jugoslaviji.

Dr. Fran Skabernè.

(Konec.)

Pravice in dolžnosti kućegospodarja moremo razdeliti na tri skupine: on z a s t o p a zadrugo nasproti oblastvu in drugim osebam, on v o d i gospodarstvo in upravlja imovino zadruge ter končno v z d r ž a v a disciplino v zadrugi (kućni zapt). Kot zastopnik zadruge kućegospodar ne potrebuje pooblastila niti v primerih § 1008 o. d. z., zadostuje mu izkaznica, ki mu jo po izvolitvi izda občinsko načelstvo.

Glede rednega gospodarjenja kućegospodar odločuje sam v imenu vseh zadrugarjev. On določa, kako naj se opravijo hišna in poljska dela, in vsak zadrugar mu je dolžan pokorščino. Nadalje dovoljuje posameznim zadrugarjem, da smejo, ako izpolnjujejo vse združne dolžnosti, s svojim posebnim pridom in delom za sebe pridobivati in da se morejo za nekaj časa oddaljiti iz zadruge. Kar zadrugar tako zasluži, je njegova last ter se imenuje »osebunjak«; to more tudi svobodno uporabljati po določbah o. d. z. Kućegospodar skrbi za to, da vsi zadrugarji brez razlike spola in starosti v pravični meri uživajo koristi združnega posestva, da vsak dobi obleko in obutev, bolnik pa zdravniško pomoč in primerno nego. O tej svoji upravi je kućegospodar dolžan zadrugarje obveščati in na koncu leta, najkeseje do zadnjega januarja prihodnjega leta, podati točen račun o vsakem dohodku in strošku zadruge. Zadruga odobrava ta račun, če nastane spor, pa občinsko načelstvo. Proti njegovi odločbi je dopustna pritožba na sresko načelstvo. Kadar pa gre za posle, s katerimi se zadeva v substanco (sućnost) združne imovine, odloča soglasnost in v nekaterih primerih nadpolovična večina glasov.

Vsi zadrugarji so dolžni kućegospodarja spoštovati ter se pokoravati njegovim odredbam. Neposlušne zadrugarje sme kućegospodar, ako so polnoletni, najprej opominjati in pokarati, ako so maloletni, pokarati in kaznovati. Ako tudi to ne hasni, jih sme prijaviti občinskemu načelstvu, ki nepokornega zadrugarja kaznuje z zaporom do 8 dni ali s prisilnim delom v korist občine.

Na vprašanje, kakšna je osebna pravna in delavna sposobnost posameznega zadrugarja, odgovarja § 60 združnega zakona. V smislu tega veljajo tudi za zadrugarje, kadar za kakšen primer ni posebne norme v združnem zakonu, ostali obstoječi zakoni in določbe. Zadrugar je torej pravni subjekt, ki ima popolno pravno in delavno sposobnost, samo da je ta sposobnost v onih osebnih in imovinskopravnih odnosih, za katere združni zakon daje posebne norme, omejena po združni zvezi. Tako določa § 5 hrv. zadr. zak., da nobeden član zadruge, dokler obstaja združna edinica, ne sme razpolagati niti med živimi niti za primer smrti o delu, ki bi mu pripadel, ako bi se izvršila delitev združne premične in nepremične imovine. To je temeljno načelo, na katerem počiva hrvatska zadruga in vprav v tem pogledu se hrvatska zadruga razlikuje od srbske, ker more po srbskem grajanskem zakoniku vsak zadrugar odločati o svojem idealnem delu (po § 515 zadolžiti ga, po § 521 o njem odločati za primer smrti).

Za obveznosti iz pogodb in za škode, ki so jih sklenili odnosno storili posamezni zadrugarji potem, ko je stopil v veljavo hrvatski združni zakon iz leta 1889, ne more upnik posameznega člana, kadar vodi izvršbo proti njemu, zahtevati, da se izloči njegov združni delež. Samo za poplačilo kazenskih stroškov, odnosno pravnomočno prisojenih kazenskih odškodnin smeta država in zasebni oškodovanec zahtevati, da se del dotičnega zadrugarja izloči v gotovini, ako zadruga ne bi te obveze nase prevzela.

Delitev združne imovine more zahtevati po hrvatskem združnem zakonu vsak polnoletni moški in ženski član, kateremu ne živi predstavnik, ali zadrugar, ki je prestal biti član zadruge.

Predstavnik »loze« (stirps, vrsta, koleno) je tisti moški ali ženski član zadruge, ki so mu oče, ded ali praded odnosno v zadruzi rojena mati, babica ali prababica že umrli. Ako se je oče priženil v zadrugo, je predstavnica loze mati. Naj to objasnim s primerom. Recimo, da živi v zadruzi Štefan s sinovoma Ivanom in Markom in s hčerjo Ano. Dokler je Štefan živ in član zadruge, je v zadruzi

samo on predstavnik, kadar pa umre, so predstavniki Ivan, Marko in Ana. Vzemimo, da se je v zadrugo Ivanu priženila Mara in da so se jima rodili otroci Peter, Luka in Neža. Kadar Ivan umre, ni Mara predstavnik, ker je prišla v zadrugo s priženitvijo, marveč so predstavniki Marko, Ana in Ivanovi otroci Peter, Luka in Neža. Mara tudi takrat ne postane predstavnik, ako ji umrjejo otroci ali ako Ivanu ni rodila otrok. Vdova, ki je prišla v zadrugo s priženitvijo, torej ne more biti predstavnica. — Vzemimo nadalje, da se je Ani priženil v zadrugo Josip. On ne postane predstavnik, razen če je bil ob priženitvi s posebno pogodbo tudi še sprejet v zadrugo; potem pa ni predstavnik na podlagi priženitve, marveč vsled vzadruženja s pogodbo. Ako Josip ni bil vzadružen in je imel z Ano otroke, po njeni smrti Josip ne bo predstavnik, marveč bodo predstavniki njegovi otroci. — Mogoče je pa tudi, da se Ana po smrti Josipovi omoži z nečakom Petrom, ki je sam za sebe tudi predstavnik. Zakon noče, da bi bila v eni ožji rodbini dva predstavnika, ker bi vsled tega nastale težave ob morebitni delitvi. Zato določa (§ 30 al. 2 hrv. zadr. zak.), da ženska izgubi pravice, ki bi ji pripadale kot predstavnici loze, ako se v zadrugi omoži z zadrugarjem.

Nepremičnina imovina zadruge se v nekdanjem »provincijalu« (banski Hrvatski) razdeli, ako se zadrugarji drugače ne sporazumejo, med člane po vrstah (»loza«), katerih predstavniki so živeli 1. januarja 1837. V nekdanjem krajiškem področju pa se deli po številu moških in ženskih članov, ki so upravičeni v zadrugi na dan, ko se zahteva delitev.

Pod »lozo« se po hrvatskem zadrudnem pravu razumevajo vsi potomci, ki naravnost izvirajo od istega očeta kakor od svojega debla. K zadrudnopravni obitelji pripadajo ne samo vsi direktni potomci tega skupnega parensa, marveč tudi žene, ki so se primožile k moškim potomcem, kakor tudi moški, ki so se priženili k ženskim potomcem (domazeti), v kolikor žive v zadrudni edinici.

Premičnine se razdelele med člane po glavah, zadrugarji izpod 16 let dobijo polovico deleža.

Zadrudna zemljišča se pa po § 35 hrv. zadr. zak. ne smejo deliti, kadar so izpod najmanjše odmere, t. j., ako imajo skupno manj kot 3 jutra v hrvatskem Primorju, 4 jutra v nekdanjih županijah ličko-krbavski, modruško-riječki in varaždinski, 6 juter v zagrebački in bjelovarsko-križevački, 8 juter v požeški, virovitički in sremski županiji.

Teorija in praksa imenujeta to delitveni minimum.

Prošnje za delitev je treba vložiti pri občinskem načelstvu, odloča pa o njih sresko načelstvo, potem ko je operat natančno pregledalo in preizkusilo, ali so dani vsi v združnem zakonu določeni pogoji. Proti odločbi sreskega načelstva je dopustna pritožba na višjo stopnjo, sedaj na bansko upravo.

Navedena najmanjša odmera je tudi važna in merodajna glede odsvojitve in zadolževanja zadruge.

V § 35 določena najmanjša odmera velja glede odsvojitve in obremenitve samo, kadar je v zadrugi 2—6 duš. dočim se za vsakih daljnjih šest duš mora prišteti ista odmera (§ 18). To se imenuje minimum z a o b s t a n e k. Zakon določa, da sme zadruga odsvojiti posamezne parcele združne imovine samo, kadar sresko načelstvo izda potrdilo, da s tem ni kršena najmanjša odmera, ki jo določa zakon. N. pr. najmanjša odmera je 4 jutra, a zadruga šteje 6 duš; v tem primeru sme prodati zemljišča preko 4 juter. Ako pa zadruga šteje 7, 13 duš, ne sme odsvojiti nič izpod 8, 12 itd. juter.

Še bolj so zamotane določbe o z a d o l ž i t v i. Hrvatski kmetje-zadruharji so mnenja, da ne ustrezajo razmeram in današnjim potrebam in da so škodljive, ker utesnjujejo in često tako onemogočajo zadrugam vsak kredit javnih denarnih zavodov, da postanejo žrtve oderuhov (»zelenaštva«).

Kadar na združnem selišču (posestvu) ostane samo ena rodbina, ali ena oseba, bilo to 1. vsled delitve, 2. vsled smrti vseh ostalih zadruharjev, so dolžna upravna oblastva na zahtevo predstavnika rodbine odnosno na zahtevo zadnjega člana predstavnika uradoma odrediti, da se v zemljiški knjigi briše lastnost zadruge in da se vpiše kot samolastnik: a) predstavnik rodbine, ako privolijo vsi člani njegove rodbine z glasovalno pravico; b) zadnji član, ako je predstavnik. Ako ta za svojega življenja ne zahteva, da zadruga prestane, se mora po njegovi smrti brisati v zemljiški knjigi lastnost zadruge, on pa vpisati kot samolastnik.

Zadnji član zadruge, ki ni predstavnik, ima pravico uživanja združne imovine, po njegovi smrti se pa mora uradno v zemljiški knjigi brisati lastnost zadruge ter vpisati kot samolastnik zadnji predstavnik ter o tem obvestiti zapuščinsko sodišče.

Ne sme se misliti, da je zadruga po hrvatskem združnem zakonu čisto zasebnopravna uredba, ima marveč kakor

vse agrarske institucije tudi danes svoje publicistično obeležje. Zadrudni zakon torej ni specialni civilni zakon kakor trgovski ali menični, marveč je agrarski zakon, ki hoče kmeta vzdržati na zemljišču, ki je temelj njegovega gospodarskega obstanka.

V § 28 hrv. zadrudnega zakona je zlasti določeno, da je za reševanje zadrudnih sporov pristojno občinsko načelstvo, a v drugi stopnji sresko načelstvo. To je veljalo tudi za žaljenja časti in lažje telesne poškodbe, danes velja pač samo glede prekrškov, ker je uvodni zakon k novemu kazenskemu zakonu ukinil vse take določbe.

Ker so upravna oblastva po zakonu pristojna za presojo tolikih zadrudnopravnih vprašanj, je umevno, da je tudi zagrebško upravno sodišče mnogo zaposleno z zadrudnimi spori. V letu 1932 je bilo od 1402 upravnih sporov 560 zadrudnih, v letu 1933 od 1237 upravnih sporov 427 zadrudnih, torej v obeh letih več kot tretjina.

Včasih je zelo težko odločiti, ali je pravno vprašanje rešiti po zadrudnem zakonu ali pa glede na generalno klavzulo § 60 tega zakona po obč. drž. zak. To je zato važno, ker je odločilno za pristojnost. Reči se mora, da za presojo zasebnopravnih odnosov zadrugarjev proti ostalim sozadrugarjem in drugim osebam izven zadruge, ki niso urejeni z zadrudnim zakonom, niti niso nastali iz zadrudne zveze, ni pristojno upravno oblastvo, marveč sodišče.

Tudi § 60 zadrudnega zakona, po katerem je uporabljati ostale obstoječe zakone in določbe, kadar ni določbe v tem zakonu, se često ne da kar tako lahko uporabiti.

Komu n. pr. pripada dota? Po določbah §§ 1227—1229 o. d. z. seveda možu. Ako se pa upošteva, da je dota dana »ad matrimonii onera ferenda« (§ 1218 o. d. z.), a da ta »onera« ne nosi mož, ki nima svoje zasebne imovine, marveč vsa zadruga, je stvar malo težja. Praksa se je odločila za to, da dota po § 1227 postane posebna lastnina moža (rješidba bivše hrv. slav. zem. vlade 2. novembra 1900, br. 57044).

Končno naj omenimo še ime zadruga in priimke (prezime) njenih članov.

Po občnem državljskem zakoniku in po zakonih o imenih mora vsakdo imeti svoje rodbinsko ime ali priimek (prezime) in svoje individualno ime, ki je pri kristjanih krstno ime. O. d. z. se drži načela patrijarhata.

Zadruge imajo ime svojega nekdanjega plemenskega ali hišnega starešine, ker je bil tudi pri nas patrijarhat dolgo časa v veljavi. Poleg priimka se pa stavlja še hišna številka in vas n. pr. »zadruga Bedeković kbr. 10 u

Mičeviću«. Včasih se dodajajo tudi še posebni priimki in domača imena, kadar je več zadrug istega imena v vasi. Kar se tiče imena zadrugarjev, pa veljajo določbe o. d. z. V zadruzi rojeni zadrugarji, ki izvirajo od pračlanov, praviloma nosijo rodbinsko ime svoje zadruge. Domazeti in taki, ki so bili vzadruženi s pogodbo, pa za sebe in svoje potomce ohranijo svoje rodbinsko ime.

To je v glavnih potezah hrvatsko zadržno pravo, ki prikazuje bistvo zadruge. Najvažnejše razlike, ki jih razodevata srbska in črnogorska zadruga, sem omenil. V podrobno prikazovanje, kako so urejena posamezna pravna vprašanja v teh zakonih, se ni moči spuščati, ker bi to razpravo po nepotrebnem raztegnilo. Saj sem hotel razložiti pojem, pravno klasifikacijo in ustroj zadruge toliko, da dobimo o tem kolikor moč jasno predstavo in to se je dalo najbolj pokazati na najbolj popolnem zakonu, ki je hrvatski zadržni zakon, glede katerega imamo tudi razvitosodstvo, in sicer ne samo v spisih, marveč tudi v lepi zbirki pod imenom »Vrhovne upravne i sudske rješidbe«, uredio i sastavio dr. Dragutin Tončić, Zagreb 1925.

6.

Po službeni statistiki iz l. 1910 je bilo na ozemlju bivše kraljevine Hrvatske in Slavonije 112.065 zadrug s 178.415 rodbinami, skupaj 857.725 duš. Zadržne nepremičnine merijo skupaj 1.222.443 juter. Z neznatnimi spremembami tovelja tudi še za današnji čas in se torej lahko reče, da živi na tem ozemlju $\frac{1}{3}$ celokupnega prebivalstva v zadruzi.

Za Srbijo nimamo novejših statistike. »L'annuaire statistique du Royaume de Serbie«, XI tome, p. 42 iz leta 1908 prinaša statistiko za leto 1905:

Od 352.748 kmečkih domov jih je bilo 207.932 po sistemu hišnih zadrug, torej večina skupnega števila. Statistika kaže, da je bilo zadrug z več kot 30 člani 151, z 20—30 člani 417, z 21—25 člani 1565, s 16—20 člani 6233, z 11—15 člani 30.468, skupaj 38.834.

Niso pa tu vštete zadruge z manj kot 11 člani in nimamo podatkov iz Južne Srbije, ker izvira ta statistika iz časa pred balkanskimi vojnama. Trudil sem se, da bi dobil podatke iz novejših časov, ali statistični urad ministrstva notranjih del je odgovoril, da jih nimajo.

V zadrugah na ozemlju bivše Hrvatske in Slavonije živi enako hrvatski in srbski živelj, Srbi zlasti v Liki. V

zadrukah pa živijo tudi Nemci, Madjari in Slovaki. Tako imamo v zemljiških knjigah zemunskega in staropazovskega sreskega sodišča vpisane zadruge Nemcev: Eisenlöffel, Weiss, Klein, Streker, Altenhof, Schulmacher, Schreiner, nadalje Madjarov: Zolnay, Domony, Jašo, Oreshazy, Feldy, in Slovakov: Klatjik, Kričko, Vajdjik, Dobronjovski, Dvornicki, Poljovka i. t. d.

Dr. D. Tončić popisuje v svoji knjigi »Vrhovne upravne i sudske rješidbe« zadruge Bedeković kbr. 10 v Mićevcu, nedaleč Zagreba, kakršna je bila v letu 1925. Zadruga obsega dva rodova, ki jih tam imenujejo »srž«. Eden je sestavljen iz predstavnika in njegove žene, drugi iz 5 rodbin s 36 člani. Sorodstvo med njimi sega do 5 kolena in kolikor se spominjajo, so zadrugarji vedno živeli složno brez zadružnih prepиров. Zadruga ima 45 oralov zemlje in vsak oženjeni moški član ima svoj »osebunjak« od povprečno enega oralu zemlje, ki ga je pridobil iz naslova dote. V zadrugi je 9 žen, ki med seboj volijo »gospodarico« in vsak teden drugo »redušo« (ali »redaro«). Gospodarica mora skrbeti za hrano in jo deliti ter določati ženskam delo v hiši in gospodarstvu, reduša pa kuha. Kučegospodarja volijo vsi zadrugarji soglasno odnosno z večino glasov. On kupuje in prodaja v imenu vse zadruge, plačuje davke in zastopa zadrugo pred sodiščem in drugimi oblastvi. On ima ključke kleti, hambara (skednja) in shrambe ter daje gospodarici moko, meso in drugo hrano, nadalje nabavlja iz zadružne imovine obleko za delavnik in obutev vsem odraslim moškim zadrugarjem, kakor tudi otrokom, ki hodijo v šolo in na pašo, dočim obleko za otroke, ki niso sposobni za delo, kupujejo starši iz osebne imovine. Vdove si same napravljajo ali kupujejo obleko in obutev iz osebne imovine, prav tako vsi zadrugarji praznično obleko. Svoje nepremične osebunjke obdelujejo zadrugarji sami, toda šele tedaj, kadar niso v zadrugi zaposleni ali potem, ko dovršijo zadružne posle. Ta zadruga je daleč na okolo v najboljšem slovesu.

Od večjih omenja Tončić zadrugo Domladovac iz Lazine pri Karlovcu z 80 člani in velikim posestvom, zadrugo Radičević kbr. 1 iz Radičevićev pri Pisarovini s 25 člani in 157 oralu zemlje, končno zadrugo Trumbentaš kbr. 18 iz Dolnje Lomnice s 40 člani in lepim posestvom. Beograjska »Politika« z dne 8. februarja 1931 poroča, kako je bivši ban Živojin Lazić potoval po vardarski banovini ter prišel v vas Bulačane v skopskem srezu. Tam ga je po opravljenih pozdravih povabil eden kmetov v

svojo domačijo. Pred hišo se je zbralo 72 ljudi in zdelo se je, kakor da ima ban pred seboj vso vas. Bila pa je samo vsa zadruga Spasić, ki je srbstvu že pod turško vladavino storila velike usluge. Iz nje so izhajali duhovniki, dobri učitelji, hrabri vojaki, uporni kurirji in neustrašeni spremljevalci revolucionarnih čet. Politika prinaša tudi sliko teh Spasićev, samih stasitih mož in krepkih velikih žena, a vsi so v južnosrbski narodni noši.

Ta »Politika« poroča v številki z dne 18. januarja 1932 tudi o zadrugi Bećira Makića iz Dnoluke pri Jajcu v Bosni. V tej zadrugi, ki ima številne hiše, hambare in hleve, živi 100 ljudi. Imajo tudi svojo lastno džamijo, pa je stari Bećir izjavil poročevalcu »Politike«, da so stavbne stroške brzo poplačali s tem, kar so zadrugarji prihranili, ker jim ni bilo treba hoditi v oddaljeno bogomolnico. Makići se ženijo samo v zadrugi, vendar so zelo razgranjeni in po kolenih precej oddaljeni med seboj. Stari Bećir drži strogo disciplino: nihče ne sme pušiti niti alkohola piti. Bećir pravi: »Cigara duvana, čašica pića, to ti je: torbu na ledja, pa hajd' iz Makića«.

Končno imam pred seboj izrezek iz »Politike« z dne 9. aprila 1931. Popisana je zadruga Teodosija Jovanovića v Crkvici pri Osatu v drinski banovini. Ta zadruga je imela tedaj 34 članov, 16 moških in 18 žensk. Oni so v gorskem kraju ter se bavijo z živinorejo, razen tega pa hodi 9 članov po zaslužku (»na pečalbu«). Njihov obrt — majstorija — je tesarski (djundjerski). Znani so zbog svoje spretnosti v postavljanju hiš, ki se v Valjevu imenujejo po njih »osaćanke«. Kadar se rodi moško dete, šepčejo mu »tetke« v zibelko: »Neka je sretno, neka je živo, pa će mu teta otkati šarenu torbico, da ide na majstoriju.«

Na spomlad zadrugarji volijo »domaćina«, pregledajo račune in potem gredo djundjeri na majstoriju. Ostali vsi skupaj obdelujejo zemljo. Na jesen se člani djundjeri povrnejo ter iztresejo zaslužek pred domaćina, ki vsakemu nekaj denarja povrne, ostalo pa spravi za zadrugo. O dohodkih in stroških se vodijo točni računi, a gospodarsko leto teče od »čistega ponedeljka« (t. j. velikonočnega ponedeljka) do čistega ponedeljka prihodnjega leta. Ta zadruga se je vprav ob poročanju v »Politiki« razdelila na tri.

Zadruga je zlasti Hrvatom narodna svetinja. Na združnem ognjišču je bil glavni vir tiste divne fizične in moralne moči, s katero se je peščica Hrvatov odbranila turških navalov. Ta ognjišča so ohranila narodu jezik in dušo: narodne pesmi, pripovedke, uganke, vsa narodna

filozofija, obrt in industrija, vse to vleče korenine iz zadruge. Pravni pregovori »zadružna kuća teče imuća«, »dosta pomagāca, puni hambari«, »inokoština siromaština« in drugi, ki žalibog še niso povezani v zbirko, kažejo, kakšno važnost in ceno narod daje zadruzi.

Dr. A. H. Hollmann, redni profesor in ravnatelj Instituta za inozemsko poljedelstvo na poljedelski visoki šoli v Berlinu piše v svoji knjigi »Agrarverfassung und Landwirtschaft Jugoslawiens« (Berlin, 1931), nastopno:

»Ob vsej različnosti v svojem zgodovinskem razvoju sta glavni plemeni jugoslovanske narodne skupnosti, Srbi in Hrvati, vendar imeli skupaj važno socijalno institucijo ter jo obvarovali vse do današnjega časa, namreč zadrugo, ki je rešila njihovo narodnost v borbi s Turki. Zadruga jim je privzgojila določne lastnosti značaja, ki jih še danes odlikujejo. V zadruzi so se Hrvatje in Srbi naučili dveh lastnosti, ki so temeljne važnosti za vsako družabno in državno skupnost: naučila jih je zapovedovati in ubogati. Zadruga posrečeno spaja načelo avtoritete in načelo demokracije. Kućegospodar je imel po zakonu neomejeno oblast, ki so jo ščitili državni organi. Toda če kućegospodar zadrugarjem ni ustrezal ter postal nesposoben, so ga z nadpolovično večino glasov odstavili ter izvolili drugega sposobnejšega. Tej ureditvi je zadruga dolžna hvalo za svoj zgodovinski uspeh, ne pa svojemu komunističnemu značaju. Demokratsko načelo volilnega sistema je skrbelo za to, da ni nihče mogel poveljevati brez nadzorstva in da se nikomur ni bilo treba slepo pokoravati. Demokratska vzgoja po zadruzi je kmetskemu stanu teh dežel podelila posebno noto, najčisteje v Stari Srbiji, nekoliko skaljeno na ozemlju velikih vlastelinstev na Hrvatskem in v Slavoniji, noto osebne samozavesti in notranje svobode, ki je sicer v slovanskih zemljah neznana in ki se tudi v zapadni Evropi najde samo v pokrajinah, kjer kmet ni spoznal surove oblike nevoljništva, kakor n. pr. v Westfaliji.

Prav tak pojav vidimo pri danskem kmetu, ki si je v borbi 30 let pridobil parlamentarni sistem in vodstvo države ter postal najsvobodnejši kmet Evrope, dasi ga je skozi stoletja pritiskalo tlačanstvo.

Srbski kmet ni niti westfalski, niti danski kmet, združuje pa v sebi nekatere bistvene simpatične poteze teh dveh najplemenitejših kmetskih tipov, ne da bi zapadel v njihove slabosti. Westfalski kmet, ki mu »Anerbenrecht« varuje domačijo in s tem nekakšno imovitost, je preveč konservativen, da bi bil napreden poljedelec, danski kmet

je pa skoro preveč napreden, da bi mogel še veljati za pravega kmeta.

Srbo-hrvatski kmet je srečen sestav iz obeh, manj konservativen kakor westfalski in ne tako poslovno okreten kakor danski kmet, zato pa samozavesten, ponosen mož z zalogo človeško simpatičnih lastnosti, ki jih sicer opažamo samo pri narodih visoke civilizacije ali pa pri preprostih prirodnih narodih.«

7.

Omenil sem že, da je izdelan načrt prof. Živojina Perića za zakon o zadrugah za vso državo in dra. D. Tončića načrt zakona o »izmenama i dopunama zakona o zadrugama z dne 9. maja 1889, koji važi na teritoriji ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije, izmenjenog i nadopunjenog zakonom z dne 30. aprila 1902 god.«

Ta poslednji zakonski načrt je bil skrbno pripravljen. Že leta 1912 je tajnikoma dru. Ivanu Strohalu, dr. Dragutinu Tončiću in vladnemu perovodji Ivanu Petranoviću Zemaljska vlada v Zagrebu poverila nalogo, da uvedejo anketo v vseh krajih Hrvatske in Slavonije, kjer narod pretežno živi v zadrugah, ali so veljavni združni zakoni in nekatere določbe o. d. z. primerne in ali je potrebna preobrazba teh zakonov.

Za institut hišnih zadrug so se odločno izrekli vsi Krajišniki (iz nekdanje Vojne Krajine), proti zadrugam pa samo kmetje iz okolice Vinkovcev, Kuzmina in Tovarnika.

Dr. Dragutin Tončić je izdelal načrt za revizijo zakonov iz l. 1889 in 1902. Ta načrt je bil izročen komisiji, katere člani so bili Tončić, prof. Živojin M. Perić, prof. dr. Milan Ivšić in dr. Josip Sokolić, inspektor ministristva za kmetijstvo. Komisija je načrt znatno razširila. Ministristvo za kmetijstvo ga je poslalo vsem vrhovnim sodnim in upravnim oblastvom na področju bivše Hrvatske in Slavonije, da izjavijo svoje mnenje. Ta oblastva (Stol sedmorice, Banski stol, Upravno sodišče in Banska uprava v Zagrebu), so izrekla soglasno, da se strinjajo z načrtom. Menijo, da se mora pravni institut hišne zadruga očuvati in razširiti, ker je za naš kmetski stan dober z gospodarstvenega in socialnega vidika.

Hrv. zadr. zakon iz leta 1889 je poznal samo izvodni (derivativni) način postanka novih zadrug (po delitvi starih

zloženih zadrug), po novem načrtu pa nastane nova hišna zadruga:

1. kadar se deli stara zadruga na posamezne grane;
2. kadar predstavnik inokosne rodbine izjavi svojo voljo, da svoj inokosni dom preosnuje v zadrugo;
3. kadar se potomci enega prednika, ki ga podedujejo po oporoki ali po zakonu ne razdelijo, marveč ostanejo skupaj v edinici življenja in dela ter izjavijo, da to edinico izpreminjajo v zadrugo;
4. kadar dva inokosna doma ali več njih sestavi svoje imovine v svrhu skupnega življenja in dela v zadrugi, ter dejanski začnejo s skupnim življenjem in delom;
5. nova zadruga nastane končno tudi tedaj, kadar se z dovoljenjem nadpolovične večine zadrugarjev z glasovalno pravico dve zadrugi spojita v eno, ali kadar se inokostina spoji z obstoječo zadrugo.

Ta zakonski načrt ima nadalje važne določbe, ki bistveno olajšujejo gospodarstvo v zadrugi, določbe o odpravnini zadrugarjev, kadar prostovoljno izstopijo iz zadruge, o opremi — doti dekletom, ki se ženijo iz zadruge i. dr.

V vladnem obrazloženju k temu zakonu je naveden postanek načrta za občni jugoslovanski zakon (lex Perić) in načrta za novelo hrvatskega združnega zakona (lex Tončić), ter glede občnega zakona tale pomislek: »Pitanje je takodjer, hoče li to prihvatiiti Slovenija, u kojoj je do sada porodična združna institucija posve nepoznata.«

Na to vprašanje bom poskušal odgovoriti. Najprej pa mislim, da treba povedati, kako se je na slovenski zemlji dosegel tisti glavni cilj, ki mu služi hišna zadruga.

8.

Liberalno-ekonomska šola XIX. veka, ki je rodila občni državljanski zakonik, je osvobodila človeka vseh prisilnih vezi v edinici, ukinila je cehe, osebne in pravne vezi kmeta proti vlastelinom ter je pravno zavarovala lastništvo vsakemu posamezniku. Po drugi strani je postala nevarna kmetu, ker je omogočila ustvarjanje pritlikavih kmečkih domačij in razkosanje zemljiškega posestva. Da se zavrjejo ali onemogočijo zle posledice neomejene proste uporabe s kmetsko imovino *inter vivos et mortis causa*, in ustvarjanje malih, gospodarsko nesposobnih kmetij, imajo agrarski zakoni nekaterih držav posebne ukrepe represivnega in preventivnega značaja. Med najvažnejše take institucije spada germanski posestni sistem, ki ga poznamo pod imenom

»Anerbenrecht« in sistem hišne (rodbinske) zadruge, ki je sedaj jugoslovanska posebnost.

Za nemški »Anerbe«, »Anerbenrecht« nimamo dobrega izraza v slovenskem jeziku ter nam dela neke težave. Ni čudno, saj je tudi avstrijskim Nemcem tuj (Glej Ehrenzweig, System des allg. Privatrechtes, Bd. 2/II, str. 365). Težave ne bi bilo, ako bi že iz prvega početka pravilno uporabili besedo »dedič«. Levstik piše v svojem »Nauku slovenskim županom« (1880): »dedič (dedov pravnuk ali vnuk) kaže, da se je iz početka imenoval samo on, kdor ostaje doma na dedini (Stammhaus), der Majoratsherr«. »Dedič« bi bil edino pravi izraz za »Anerbe«, ker zaznamuje tistega, ki je nasledil »dedovino«, »očevino«. Ker so pa pri nas sprejeli besedo »dedič« za »heres« vobče, moramo iskati drugega. Babnik ima v Pravni terminologiji »zemljiški dedič, glavni dedič«. Oba izraza sta netočna, glavni dedič naravnost zavaja v zmote. Ko torej gre za prenos dedovine ali očevine, mislim, da smemo za »Anerbenrecht« sprejeti izraz »očevinsko dedno pravo« in za »Anerbe« »očevinski dedič«.

Hrvatski in srbski pisatelji brez razlike pišejo, da v Sloveniji »Anerbenrecht« velja kot običajno pravo. To ni točno, razlikovati moramo marveč glede posameznih delov Slovenije:

1. V krajih, ki so bili po St. Germainski mirovni pogodbi odcepljeni od koroške dežele in pripojeni kraljevini Jugoslaviji, t. j. v občini Jezersko in v celem prevaljskem političnem srezu, veljata avstrijski okvirni zakon z dne 1. aprila 1889, drž. zak. št. 52 in koroški deželni zakon z dne 16. septembra 1903, dež. zak. št. 33 o »vedbi posebnih določb za dedne delitve glede kmetij srednje velikosti«. Take deželne zakone so v stari Avstriji imele Češka, Koroška in Tirolska.

Državni okvirni in koroški deželni zakon veljata na omenjenem ozemlju Jugoslavije za nasledstva v očevine (Erbhof) srednje velikosti z eno stanovanjsko hišo ter se uporabljata vselej, kadar gre za dedovanje po zakonu (ab intestato). Kadar pa je nasledstvo oporočno ali pogodbeno, pa le tedaj, če je zapustnik določil za prevzemnika očevine tako osebo, ki spada med zakonite dediče po o. d. z.

Kadar preide zapuščina na več oseb, more očevino s pritikinami podedovati samo ena oseba, ki jo zakon imenuje prevzemnika ali »Anerbe«.

Če zapustnik ni določil prevzemnika ne v oporoki ne s pogodbo, velja vrstni red, ki ga ustanavlja deželni zakon. Po koroškem deželnem zakonu imajo moški dediči prednost pred ženskimi, med več dediči pa ima starejši prednost pred mlajšimi, ob enaki starosti odloča žreb. Po kolenu bližnji sorodniki imajo prednost pred oddaljenimi. Kadar zapustnik umre brez otrok, imajo prednost sorodniki tistega zapustnikovega roditelja, od katerega prihaja očeovina (Fallrecht).

Očeovine ne morejo prevzeti tisti, ki jim je sodno odzeta svobodna uprava imovine, ki so nesposobni zbog duševnih ali telesnih hib, ki kažejo nagnjenje k zapravljivosti, ki vsled svojega poklica ne morejo voditi gospodarstva iz same očeovine, ki so že dve leti odsotni, ne da bi se zglasili, ali so odsotni pod takimi okolnostmi, da se dvomi o tem, ali se bodo sploh kdaj povrnili.

Prevzemno vrednost določa zapustnik. Ako ni oporoke, odloča sporazum udeležencev, če pa tega ni moči doseči, odredi sodišče cenitev z izvedenci ter potem, ko je zaslišalo občinsko zastopstvo, določi vrednost očeovine po nekem mnogokratniku katastralnega čistega donosa tako, da prevzemnik more izhajati (»daß der Übernehmer wohl bestehen kann«).

Ko se deli zapuščina, se všteje prevzemna vrednost v zapuščino; torej se ne deli očeovina, marveč prevzemna vrednost. Prevzemnik je dolžnik zapuščine do njene višine.

Glede zapuščinskih deležev (Erbgelder) se vknjiži zastavna pravica na zemljiščih kmetije. Očevinski dedič more zahtevati, da mu ni treba izplačati deležev, preden poteko tri leta. Sodediči pa niso dolžni trpeti daljšega odloga. Ako očevinski dedič očeovino prej proda, dospejo deleži v takojšnje plačilo.

Nujni deleži se izračunajo po dogovorjeni ali sodno določeni prevzemni vrednosti očeovine.

2. Na ozemlju bivše kranjske dežele dosežajo kmetje z izročilnimi pogodbami isti uspeh.

Lastnik kmetije sklene že za časa življenja pogodbo s tistim sinom, ki ga drži za najsposobnejšega (navadno je to najstarejši) ter mu izroči očeovino v neomejeno lastnino. V zemljiški knjigi se izvrši prepis na sina. Za sebe in ženo pa izgovori izročitelj prevžitek v naravnih in denarnih dajatvah, ki se vknjiži na nepremičninah kot breme, ostale dediče pa odpravi na ta način, da jim določi nujne deleže, ki so alikvoten del prevzemne vrednosti očeovine in se zavarujejo z vknjižbo zastavne pravice na zemljiščih očeovine.

Kar se tiče prevzemne vrednosti, se često čujejo pritožbe, ker se izročitelj v tem pogledu navadno dogovori samo s prevzemnikom, ne da bi ostali dediči mogli kakorkoli vplivati. Zato mi je bila iz poučenih krogov izražena želja, naj pride v novi enotni jugoslovanski občni državljski zakonik primerna kavgela. Naj se sprejme določba, da se mora v tistih predelih države, kjer lastnik kmetije enemu svojih zakonitih dedičev že za življenja izroči očevo, določiti prevzemna vrednost po sporazumu med zakonitimi dediči. Ako se pa sporazumno ne da doseči, naj se prevzemna vrednost določi po sodni cenitvi ob soudeležbi zakonitih dedičev, ki imajo pravico rekurza proti cenitvi kakor v izvršilnem postopanju.

Izročilne pogodbe ob sedanjih težkih razmerah postajajo za kmete tegotne, ker pobirajo davčni uradi namesto dednih pristojbin mnogo višje prenosne pristojbine (kakor pri kupnih pogodbah). Saj gre običajno vendar za prenos očevine na zakonitega dediča. Ako kmet umre, preden je napravil izročilno pogodbo, in po njegovi smrti prevzame očevo vprav tisti sin, ki mu jo je pokojnik nameraval izročiti, se plača dedna pristojbina. Če pa je kmet izročil očevo pred svojo smrtjo, mora plačati prenosno pristojbino.

To je tudi razlog, da kmetje raje čakajo in ne delajo izročilnih pogodb, kar ima pa svoje slabe strani, ker se kmet, ki je že star in betežen, raje muči, kakor da bi izročil očevo in plačal prenosne fakse. Zato se v tem pogledu mora poskrbeti za popravo!

Zgodi se pa tudi, da izroči stari kmet očevo enemu sinov z izročilno pogodbo ter jo tudi v zemljiški knjigi da prepisati na tega sina, dočim si dejansko pridrži gospodarstvo do svoje smrti.

Temu sistemu preti morda tudi nevarnost po § 160 novega izvenpravnega postopnika. Doslej je bilo kmetu, ki je prevzel posestvo po očetu in je moral izplačati več mladoletnih dedičev, pa ni imel za to denarja, dovoljeno, da so se dediči vknjižili na njegovem zemljišču za svoje deleže in da jih je prevzemnik očevine izplačal po njihovi polnoletnosti. Po novem zakonu to ne bi bilo mogoče, ako bi § 160 napačno tolmačili. Zato bi morali marsikatero kmetijo prodati, da bi se dobil za mladoletne denar, ki bi se potem zanje naložil v državni hipotekarni banki. Upajmo, da naši sodniki ne bodo preveč goreči, da bodo marveč upoštevali tudi določbe § 159 istega zakona ter zahtevali naložbo v drž. hipotekarni

banki samo tedaj, kadar se bo v zapuščini našla gotovina in bo ta gotovina pripadla mladoletnim dedičem. Dobro bi bilo, ako bi sreska sodišča prejela navodila z višje strani. Zato se tudi pridružujemo tistim, ki zahtevajo izpremembo § 160 izvenpravnega postopnika in zakona o državni hipotekarni banki tako, da bo mogoče gotovine iz zapuščin za mladoletne nalagati vsaj tako, kakor je bil § 160 v narodni skupščini prvotno sprejet.

3. Na ozemlju bivše Štajerske dežele si pomagajo drugače, da ohranijo kmetska posestva nerazdeljena v rodbinskih rokah. Zakonci odnosno zaročenci sklepajo splošno skupnost imovine. (Nemci v Apaški kotlini take pogodbe imenujejo »Randloser Ehevertrag«.) V vseh ženitnih pogodbah, ki jim kmetsko ljudstvo tudi daje ime »juterna«, in s katerimi se sklepa občna skupnost imovine, se nahajajo tudi določbe za primer smrti, in sicer tako za primer, če zapusti prvoumrli otroke, kakor tudi za primer, če ni otrok.

V prvem primeru je skoro vedno tako, da so otroci edini dediči vse zapuščine, torej vse polovice občevkupne imovine po odšteti dolgovih in zapuščinskih bremenih. Za primer, da ne bo otrok, skleneta zaročenca ali zakonca navadno dedno pogodbo, s katero si drug drugemu obljubljata tri četrtine zapuščine prej umrlega kot dediščino in napravita obenem vzajemno oporoko, s katero se drug drugega imenujeta za dediča tudi zadnje četrtinke te zapuščine tako, da je preživeči zakonec v primeru, da ni otrok, edini dedič za pokojnim. V vsakem primeru si zakonca odnosno zaročenca vzajemno zagotovita prevzemno pravico, po kateri je preživeči upravičen prevzeti zapuščino pokojnega po sodnijski ali po ceditvi pod prisego.

Kadar ni ženitne pogodbe in tudi nobenega drugega sporočila poslednje volje, dobi preživeči zakonec $\frac{1}{4}$ zapuščine kot dediščino in ima do te četrtine tudi prevzemno pravico, otroci pa do $\frac{3}{4}$. Če sodišče preživečemu dovoli, da prevzame zapuščino v naravi, tedaj preživeči zakonec navadno od svoje četrtine odstopi v korist otrokom in jim dedne deleže še poviša.

Ta sistem (občna skupnost imovine) poznajo tudi na Kočevskem; zato bo upravičeno mnenje, da je prišel k nam od Nemcev.

V Sloveniji je torej Anerbenrecht deloma pozitivno pravo, deloma velja kot običajno pravo (na bivšem Kranjskem), v precejšnjem delu ga pa sploh ne poznajo. V bivših

koroških, kranjskih in štajerskih okrajih je torej preskrbljeno, da očevine ostanejo neokrnjene in se izročajo od roda v rod. Na tem ozemlju ni videti razkosanja kmečkih domačij in ustvarjanja pritlikavih, življenja nezmožnih gospodarstev. Pač pa se opaža tako cepanje in parceliranje v Prekmurju in podoba je, da bo morala poseči vmes zakonodaja. Ako se to zgodi tudi glede na druge kraje naše pisane domovine, naj državni okvirni zakon ustanovi načela, podrobna izvedba naj se pa glede na raznoličnost gospodarskih razmer v posameznih banovinah prepusti uredbam banovinskih svetov v smislu čl. 90 ustave z dne 3. septembra 1931.

Sistemu očevinskega dednega prava se šteje v dobro:

a) da očevina ostane nedeljena ter se njena vrednost celo večja od rodu do rodu vsled tehničnih in kulturnih izboljšav;

b) ker je eden sinov že vnaprej določen za prevzem očevine, se more dobro pripraviti za svoj kmetijski poklic, dočim dobivajo ostali otroci od staršev sredstva za šolanje, da postanejo obrtniški delavci ali intelektualci.

Nemški ekonomski liberalci ga napadajo iz nastopnih razlogov:

1. nepravično je, da samo en sin podeduje očevino, dočim se morajo ostali otroci zadovoljiti z neznatnimi odpravninami;

2. prevzemnik očevine se mora vrh tega često zadolžiti ali pa mora odsvojiti prometno glavnico, da more te odpravnine izplačati, vsled česar postane nesposoben za gospodarstvo;

3. roditelji morajo vse prihranke potrošiti za šolanje otrok, ki bodo zapustili očevino;

4. ker se zemlja ne deli, pride extra commercium, kar je pa zemlje na uporabo, se kupuje za ceno, ki ni v razmerju z njeno produktivnostjo in gospodarsko donosnostjo;

5. očevinsko dedovanje ohrani sicer zemljiško posest in obvaruje kmete propasti, ali opaža se tudi stagnacija kmetškega stanu, pa celo njegovo izginevanje v primeri z drugimi gospodarskimi stanovi, ki se zelo množijo s porastkom prebivalstva. Tako pada odstotek kmetov v Nemčiji napram drugim stanovom od leta do leta, vsled tega pa tudi poljedelsko pridelovanje;

6. pretežno agrarske zemlje ne smejo niti misliti na uvedbo tega sistema, ker nimajo s čim zaposliti od podedovanja izključene (»izbaštinjene«) osebe.

Zato prof. M. Ivšić misli, da bi bil Anerbenrecht v Jugoslaviji mogoč kot enoten sistem dedovanja glede kmetjskih domačij, ako bi imeli kolonizacijski zakon, ki bi iz kmetjskih domov odišlim članom omogočil ustvarjanje novih domov z notranjo kolonizacijo in s pomočjo amortizacijskih kreditov in ako bi obenem vsestransko in vsepovsod razvijali in pospeševali industrijo, ki bi zaposlila razdedinjene kmete. Mi smo pa še daleč od kolonizacijskega zakona in možnosti, da industrializiramo našo državo.

Neslovenski gospodarski pisci so složni v tem, da je očevisko dedno pravo za Slovenijo prava oblika dedovanja glede kmetjskih domov, ker je dovolj industrije in obrta, ki zaposlujeta razdedinjeno kmetjsko mladino, šolstvo je pa tako zelo razvito, da nudi zadostno pripravo za vse poklice. V sedanjih hudih časih gospodarske depresije te prednosti pač niso povse veljavne, ker mnogo industrijskih in obrtnih obratov stoji ali posluje v skrčenem obsegu. Intelektualci pa, ki jih produciramo veliko število, se morajo boriti, da dobijo službe, potem ko so nekaj let prebili v demoralizujoči nezaposlenosti.

Glede presojanja ekonomske vrednosti in pomembnosti hišnih zadrug imamo vprav v zadnjem času tri tabore: eden jih v plemeniti vnemi za narodno institucijo povzdiguje nad vse (prof. M. Ivšić, dr. Tončič) ter zahteva (prof. M. Ivšić), da se ustvari enoten »seljački imovinski zakonik«, ki naj za kmetjsko nepremično svojino uvede izključno kolektivno lastništvo, kakor ga že imamo v hišnih ali rodbinskih zadrukah. V drugem taboru vidimo prijatelje zadruga, ki se navdušujejo za njeno zgodovinsko-vzgojno vlogo in njen etični in gospodarski pomen za narodno življenje, vendar pa mislijo, da je zadruga posvečena propasti. Tako piše najodličnejši zastopnik te vrste prof. V. Kriškovič v nav. knjigi (str. 42): »Individualistično načelo, na kojem je sazdan čitavi naš pravni i socijalni poredak, moderne ekonomske prilike, koje ne podnose naravnoga gospodarstva, neumitno gospodstvo novčanoga i kreditnoga sustava, utjecaj zapadno-evropske kulture — sve to rastvara našu zadrugu«. V tretjem taboru so pa zbrani nasprotniki zadruga, ki jo naravnost dolžijo, da je vzrok gospodarske zaostalosti kmeta (dr. V. Franolić v nav. razpravi).

Zagovorniki združnega gospodarskega sistema se zaganjajo v občni državljanski zakonik ter nekateri, kakor prof. M. Ivšić, grede tako daleč, da vidijo v dednem pravu po o. d. z. pravi vzrok propadanja kmetjskega stanu, ker o. d. z. omogoča razkosanje zemljiškega posestva, dočim

je vprav zadruga institucija, ki obvaruje kmetsko domačijo pred delitvijo ter omogoča, da ostane v rokah rodbine od roda do roda. Razen tega se povečujejo etični momenti: skupnost dela, skupnost življenja, podreitev pod voljo svobodno izbranega kučegospodarja, ki je pa z druge strani vezan na pristanek vseh zadrugarjev, kadar gre za važne stvari, ohranitev kmetskega stanu, ker nihče ni razdedinjen in mu ni treba iti s trebuchom za kruhom, marveč ostane na domači grudi, ob skupnem domačem ognjišču.

Nasprotniki pa navajajo, da ni vse zlato, kar se drugim sveti in da vladajo v zadrukah včasih nemogoče obiteljske in socijalne razmere. N. pr. mati vdova se omoži iz zadruge, otroci pa ostanejo v zadruzi, da ne izgubijo članskih pravic; ženska se ne moži iz zadruge, marveč živi v priležništvu, da ne izgubi članskih pravic; starši umrejo in zapustijo maloletne otroke, ki so izročeni na milost in nemilost stricem in ujcem, ki jih hočejo iztrebiti itd.

V zadruzi ni tekmovanja, akcije, sankcije in selekcije. Zadrugarji so izven socijalne in ekonomske tekme, ker njihov individualni razvoj in napredek ni neposredno vezan z napredkom in razvojem zadruge. Ker nimajo lastne imovine, niso neposredno in osebno vezani na procvit zadruge. Prav tako ni sankcije za delovanje posameznika. On ne nosi sam odgovornosti za neuspeh v zadruzi; osebna odgovornost za uspeh ali neuspeh pa v ekonomskem življenju mnogo pomeni za napredek posameznika. Kjer ni tekme, tudi ni napredka.

Zadruga tudi ne ustreza sodobnim potrebam ekonomskega življenja. Karakteristika današnjega gospodarstva je kredit. Hišne zadruge pa ne morejo uživati kredita. Dajanje kredita je združeno z mnogimi obličnostmi in težavami in večinoma je tudi nemogoče od zadrug izterjati izposojeni denar. Ako namreč zadruga nima več zemlje, kakor je zakonski minimum, se morejo po hrvatskem združnem zakonu nepremičnine vzeti pod izvršbo le takrat, kadar je bilo posojilo najeto z dovoljenjem sreskega načelstva in če posojena glavnica ne presega deseterokratnika čistega katastralnega donosa. Prav po tem zakonu zadruge često ne morejo skleniti veljavne posojilne pogodbe, ker se rado pripeti, da niso vsi združni člani navzočni, a za posle take vrste je potrebna soglasnost vseh članov z glasovalno pravico.

Dr. Franolić je napisal svojo zanimivo razpravo, v kateri obilno gleda tudi na razmere v Sloveniji, v namenu,

da odgovori na vprašanje prof. Ivšića, ali naj v enotni jugoslovanski občni državljski zakonik sprejmemo za vso kmetско nepremično imovino kolektivno rodbinsko lastništvo po načelih južnoslovanskega prava, ali pa individualno lastništvo po načelu rimskega prava odnosno našega sedanjega o. d. z.

Raziskuje, ali zares o. d. z. tako škoduje s tem, da je povzročil in pospeševal razkosanje kmetških posestev, ter takoj opozarja na dejstvo, da se zadruge same neprestano delijo, očitno v smislu zadružnega zakona in tajno zoper njegove določbe, tako da se more ugotoviti pokret za delitvijo zadrug. Nadalje prototip zadruge, v kateri je združeno po več rodbinskih parov, vedno bolj izgineva, tako da sam prof. Ivšić pravi, da bo v bodoče posamezna obitelj (inokoština) v zadrugi pravilo, obitelj od več parov pa izjema. Tako torej sami zagovorniki zadružnega sistema priznavajo, da se pri hišnih zadrugah razmere razvijajo v pravcu individualne obitelji in v pravcu delitve posestev, da torej hišna zadruga kot obiteljska in kot ekonomska edinica propada in daje mesta novim obiteljskim in ekonomskim oblikam. Samo vprašanje časa je, kako dolgo se bodo obdržale sedanje zadruge. Ako se upoštevajo tudi ostali ugovori proti zadrugam, ki so malo prej navedeni, se pride torej do sklepa, da o. d. z. ni bil kriv zaostalosti kmetškega stanu in njegovega neugodnega položaja in da ni prepričevalnih razlogov za uvedbo kolektivnega lastništva po sistemu hišnih zadrug kot splošnega in izključnega pravila.

Do tega zaključka prihaja tudi prof. ing. Stjepan Jurić v razpravi »Zadružna svojina i naš poljoprivredni napredak«, ki je izšla v »Jutarnjem listu« v zaporednih nedeljskih številkah z dne 19. in 26. nov., 3. in 10. dec. 1933. Njemu »kolektivna svojina« ni bistvena stvar, marveč bistveno je to, da je bila v zadrugi izvedena srečna kombinacija med pravilnim demokratskim načelom in potrebnim načelom avtokracije. Ker je bilo v zadrugi uveljavljeno demokratsko načelo, je bilo dano jamstvo, da so zadrugarji volili iz svoje sredine večinoma najsposobnejšega človeka za kućegospodarja. Tako voljeni kućegospodarji so v prejšnjih časih uživali pri oblastvih neomejeno zaščito svoje avtoritete. Dokler je ta sistem trajal, so posle zadruge vodili najsposobnejši in najzaslužnejši zadrugarji. Zato so bili uspehi zadruge dobri. Čim so pa pričeli omejevati avtoriteto kućegospodarja, je šlo z zadrugo navzdol in uspehi so postajali vedno slabši.

Življenje gre svojo pot, narod si izbere to, kar mu najbolj prija. Dasiravno hrvatski združni zakon prepo-veduje delitev zadrug izpod zakonitega posestnega minima, se zadruge tajno delijo, v Sloveniji pa se v praksi izvaja očevinsko dedno pravo in očevino dobi in prevzame en dedič, namesto da bi se razdelila po normah dednega prava o. d. z.!

Ali so torej v Sloveniji ugodna tla za hišne zadruge? Ali bi bili Slovenci zavzeti za iste?

Usojam si reči, da — ne. Izpraševal sem kmete same, ki so kar dvignili roke, ko sem jim razložil, kakšne so zadruge in kako so urejene. Pa tudi šolani agronomi, notarji in sodniki, ki so največ v neprestanem stiku z narodom, potrjujejo, da pri nas ni volje in pogojev za hišne zadruge. Upirajo se subjekti in objekti, ljudje in zemlja.

Misel individualne samostalnosti in nezavisnosti je pri našem kmetu tako močna in vkoreninjena, da na svoji zemlji ne bi trpel druge volje kakor svojo, ne drugega gospodarstva kakor svoje. Da bi se gospodar menjal ter bi ga rodbinski člani volili, da bi bil v važnih stvareh odvisen od večinskega sklepa rodbinskih članov, ne, tega pa že ne!

Za uvedbo združnega sistema pa tudi ni objektivnih pogojev. Za presojanje tega vprašanja je treba uporabiti nekoliko statistike.

Fran Erjavec v svoji knjigi »Kmetiško vprašanje v Sloveniji« (Ljubljana, 1928) objavlja statistične podatke iz avstrijskih časov (1902) za Kranjsko (pred vojno) in za slovenski del Štajerske. Od tedaj se razmere niso bistveno spremenile in ker se s tem ozemljem krije današnja dravska banovina, jih moremo vzeti kot temelj za presojanje. Na koroški del, ki je pripadel Jugoslaviji, nam ni treba gledati, ker je gorski, z gozdom pokrit svet, vrh tega pa s svojim pozitivnim pravom očevinskega dedovanja za to vprašanje najmanj upošteven.

Po tej statistiki smo imeli: malih kmetov (0—10 ha) 107.554 ali 74.38%, srednjih kmetov (10—20 ha) 24.335 ali 16.8%, trdnih kmetov (20—50 ha) 10.912 ali 7.52%, velikih posestev (nad 50 ha) 1887 ali 1.3%. Mali in srednji kmetje so torej v veliki večini.

Za poljedelske kulture je glede na naš predmet poučna presoja z upoštevanjem razmerja naproti ostali Jugoslaviji. Na uporabo so podatki iz leta 1924 po isti Erjavčevi knjigi.

Gozdovi pokrivajo 42.9%, torej skoro polovico Slovenije. Ostala poljedestvu namenjena zemlja pa kaže tole sliko:

Kulturna vrsta:	v vsej Jugoslaviji:	v Sloveniji:
njive	55.59%	37.9%
travniki	14.05%	31.6%
pašniki	23.67%	24.3%
vinogradi	1.52%	2.6%
sadovnjaki	2.21%	1.8%
vrtovi	1.26%	1.3%
barja in močvirja	1.70%	0.5%
	100 %	100 %

Te številke razodevajo, da imamo v Sloveniji tako v razmerju proti ostali Jugoslaviji kakor proti ostalim kulturam v Sloveniji največ travnikov in pašnikov, da se torej Slovenec največ bavi z živinorejo, dočim ima razmeroma malo obdelavne zemlje za polja. Skoro vsak kmet ima pri nas nekaj polja, nekaj travnika in nekaj gozda. V vinorodnih krajih pa namesto ali poleg gozda še vinograd.

Glede na to razdelitev, na tako gospodarstvo in tak obseg kmetij mislijo naši ljudje, da so kmetije premajhne, da bi mogle rediti zadrugo, ki bi bila količkaj številna, zlasti ako bi obsegala več parov (in njihovih otrok).

Naši kmetje in poljedelski strokovnjaki so mnenja, da so pogoji za zadrugo dani tam, kjer je veliko polja, ki zahteva več delavnih moči. Pri nas pa prevladuje travništvo in pašništvo in s tem živinoreja, ki jo lahko opravlja manj ljudi.

V Sloveniji se sploh ne pojavlja problem, ali naj bo dedovanje glede kmetijskih domačij (nepremičnin in pritiklin) urejeno s posebnim zakonom in ne z o. d. z., zato se tudi še ni čul glas, da bi bila potrebna uvedba kolektivnega lastništva glede kmetijskih nepremičnin, kakor se n. pr. izraža v hišnih ali rodbinskih zadrugah. Pri nas se problem pomoči kmetom postavlja drugače, kakor je pravilno presodil in napisal dr. Franolić. V Sloveniji se poljedelstvo razvija in pravcu vedno večje in podrobnejše specializacije in standardizacije poljskih pridelkov. Kakor je vsled mnogoletnih smotrenih prizadevanj na polju sadjarstva zaslovelo po svetu štajersko jabolko, tako bo treba stremeti za tem, da tudi glede drugih pridelkov dosežemo kolikor mogoče visoko kvaliteto, n. pr. za mlečne izdelke, seno, vino, fižol i. sl., da bomo z njimi zalagali ne samo jugoslovanske trge

izven Slovenije, marveč tudi trge preko državnih mej. To bomo pa po mnenju poljedelskih strokovnjakov dosegli samo s pomočjo močnih proizvajalnih in vnovčevalnih zadrug, ki naj iščejo odjemalna tržišča, dobro organizirajo spečavanje pridelkov ter uživajo upravno- in finančnopravne pogodnosti. Take pridobitne zadruge so nam torej nujno potrebne in za take zadruge je tudi resnično zanimanje.

Ako bi torej smeli v imenu Slovencev odgovoriti na vprašanje, ki ga je postavilo vladno obrazloženje k Tončičevemu načrtu za noveliranje hrvatskega združnega zakona o hišnih zadrugah, ter obenem gledati na vprašanja, sprožena mimogrede, bi se izjavili takole:

1. Slovenci bi odklonili obvezno uvedbo kolektivnega rodbinskega lastništva za nepremičnine kmetov ter bi odklonili obvezno ustanavljanje hišnih ali rodbinskih zadrug, pač pa ne bi nasprotovali zakonu, ki bi določal fakultativno ustanovitev takih zadrug.

2. Ne kaže se potreba za kodifikacijo v Sloveniji po običaju veljavnega očeviskega dednega prava (Anerbenrecht).

3. Priporoča se, da se v novi o. d. z. sprejmejo določbe o cenitvi prevzemne vrednosti očevine, kadar se o njej disponira z izročilnimi pogodbami, ut supra.

4. Nujna je odredba, da se pri sklepanju izročilnih pogodb ne pobirajo prenosne pristojbine, marveč samo dedne pristojbine, če očevino prevzame zakoniti dedič.

5. Nujno je, da se § 160 novega nepravdnega postopnika oziroma zakon o državni hipotekarni banki izpremenita, da bo mogoče imovino mladoletnikov nalagati vsaj tako, kakor je bilo besedilo navedenega paragrafa prvič izglasovano v Narodni skupščini.*

LITERATURA. Dr. Janko Babnik: Sledovi slovenskega prava (Letopis Matice Slovenske za leta 1882/1883). — Dr. Metod Dolenc: Dušanov zakonik (Ljubljana, 1925), — in: Osebno- in rodbinskopravna vprašanja v pravosodstvu ljudskih sodnikov (Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete v Ljubljani, X., 1934). — Fran Erjavec: Kmetiško

* Na tem mestu se zahvaljujem gg. notarjema Ivanu Ašiču iz Maribora in Hinku Požunu iz Gornje Radgone za prijazne informacije o pravnih razmerah v štajerskih okrajih, banovinskemu dipl. agronomu g. Alojziju Jamniku iz Ljubljane za podatke o poljedelstvu in univ. prof. g. dr. Metodu Dolencu za mnoge pobude v prijateljskih razgovorih o predmetu.

vprašanje v Sloveniji (Ljubljana, 1928). — Dr. Vladimir Franolić: Seljačka svojina i seljačko nasljedno pravo kao socijalni i ekonomski problem (Mjesečnik, Zagreb, 1934). — Dr. Josip Gruden: Slovenski župani v preteklosti (Ljubljana, 1916). — Dr. Stjepan Hefer: Za opći zemljišno-imbinski zakonik. Novi putevi — i u pravu (Mjesečnik, 1933). — Dr. Milan Ivšić: Problem seljačke svojine (Mjesečnik, 1933), — in: Izmjene i dopune zakonu o zadrugama od 9. svibnja 1889 (Mjesečnik, 1933). — Mihajlo P. Jovanović: Naša nova kodifikacija (Spomenica Mauroviću, 1934). — Dr. Stjepan Jurić: Zadružna svojina i naš poljoprivredni napredak (Jutarnji list, Zagreb, od 19. in 26. nov., 3. in 10. dec. 1934). — Jakob Kelemina: Pravne starine slovenske v filološki luči (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana, 1933). — Dr. Fran Kovaričič: Slovenska Štajerska in Prekmurje (Matica Slovenska, Ljubljana, 1926). — Dr. Marko Kostrenčić: Zadruga (Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka, St. Stanojević, IV. del, Zagreb, 1929). — Dr. Vinko Krišković: Hrvatsko pravo kućnih zadruga (Zagreb, 1925). — Dr. Josip Mal: Uskočke seobe i slovenske pokrajine (Srpski etnografski zbornik Srpske Kraljevske Akademije, 30. knjiga, Ljubljana, 1924). — Anton Melik: Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Ljubljana, 1920). — Stojan Novaković: Selo (Glas Srpske Kralj. Akademije, 24. zvezek, Beograd). — Živojin Perić: Zadružno pravo (Narodna enciklopedija, IV. del) in Zadružno pravo hrvatsko (ibidem). — Dr. Vasilij Popović: Zadruga (I. del: Sarajevo, 1921, II. del: v Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1921/1922) in Zadruga (Narodna enciklopedija, IV. del). — Dr. Matko Potočnik: Vojvodina Koroška (Matica Slovenska, Ljubljana, 1910). — Simon Rutar: Slovenska zemlja, II. del, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra (Matica Slovenska, Ljubljana, 1897) in Slovenska zemlja, IV. del, Vojvodina Kranjska (Matica Slovenska, Ljubljana, 1902). — Spomenica prvog kongresa pravnika, Beograd, 1926: Nasledje u zadružnom pravu (referent Mihailo Jovanović, koreferenta: dr. Dragutin Tončić in dr. Francè Goršič). — Dr. Avelin Stahuljak: Individualizam i kolektivizam. Povodom knjige »Vrhovne upravne i sudske rješidbe k zakonu o zadrugama« (Mjesečnik, 1928). — Dr. Ivan Strohalec: O uzrocima pojavi zadruga (Mjesečnik, 1903). — Dr. Dragutin Tončić: Zakon o zadrugama s novelom (Zagreb, 1902); Vrhovne upravne i sudske rješidbe k zakonu o zadrugama (Zagreb, 1925); Zadružno pravo u savezu sa seljačkim nasljednim pravom (Mjesečnik, 1925); Potreba promjene u zakonu od 9. svibnja 1889 o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji (Mjesečnik, 1931). — Dr. Josip Žontar: Skupna podlaga zgodovine slovenskega prava (Slovenski Pravniki, Ljubljana, 1933).

B. Bogišić: De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (Paris, 1884). — Dr. Milan Ivšić: Les problèmes agraires en Yougoslavie (Paris, 1926).

Dr. A. H. Hollmann: Agrarverfassung und Landwirtschaft

Jugoslawiens (Berlin, 1931). — Lazar Marković: Das Recht der zadruga und seine Reform (Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Berlin, 1909). — Dr. Josef Matzl: Die Agrarreform in Jugoslawien (Osteuropainstitut in Breslau, Quellen und Studien, Abteilung Wirtschaft, Berlin u. Breslau, 1927.) — Dr. Aleksa Stanišić: Über den Ursprung der Zadruga (Berner Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte, Bern, 1907). — Paul Turner: Slawisches Familienrecht (Strassburg, 1874).

Uvajanje nepravdnega postopka.

Dr. Anton Stuhec

Skušnja pri uvedbi grajanskega pravdnega postopka je pokazala, da uvajanje tudi malo spremenjenih zakonov ne gre tako gladko, kakor bi pričakovali. To nalaga dolžnost, da spoznavamo intenzivneje bistvene novote novega nepravdnega postopka, ki je spremenjen napram dosedanji vsebini v veliko večji meri kakor je bil Grpp.

I. Nepravdni postopek je bil dosedaj v poedinih pravnih področjih različno urejen. Na področju obeh oddelkov Stola sedmorice je veljal ces. pat. z dne 9. avgusta 1854 drž. z. št. 208, s katerim je bil uveden novi »zakon v sodnem postopanju v pravnih izvenspornih zadevah.« Ta patent je dobil z naredbo deželne vlade za Bosno in Hercegovino z dne 14. aprila 1885 (zb. zak. 1885 št. 28) deloma veljavo na področju Vrhovnega sodišča v Sarajevu. Za ozemlje kasacijskega sodišča v Beogradu je prevzel slična pravila patent z dne 13. in 23. decembra 1872, varstvene stvari je uredil zakon o starateljstvu z dne 25. oktobra 1872. Na ozemlju apelacijskega sodišča v Novem Sadu je bila snov urejena v posameznih zakonih (o naslednem postopku zak. čl. XCI iz 1884, zakon o uredjenju tutorskih i starateljskih stvari čl. XX iz 1877). Na področju Velikega sodišča v Podgorici ni bilo nobenih takih predpisov.

Enotno stanje je prinesel zakon o sodnem nepravdnem postopku z dne 24. julija 1934, Sl. Nov. 175/XLV/434, Sl. l. 1935/8 z uvodnim zakonom z dne 26. julija 1934, Sl. Nov. št. 178/XLVII/448, Sl. l. 1934/95. Oba zakona sta stopila v veljavo 4. februarja 1935 razen VII. dela o razveljavljanju listin, ki je stopil v veljavo 4. septembra 1934, medtem ko je § 31 odst. 2 dobil obvezno moč že 4. avgusta 1934.